

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN

KOLOZSVÁR ZENEI ÉLETE 1856–1866 KÖZÖTT AZ IDŐSZAKI SAJTÓ TÜKRÉBEN¹

„Nem zúgó patakok, csöndesmenetű nagy folyók visznek kincsterhelt hajókat.”
(Gróf MIKÓ IMRE)

■ A 19. századi Kolozsvár zenei élete szervesen hozzátartozik a magyar zenetörténet fejezeteihez. Bartha Dénes *Erdély zenetörténete*² című könyvében a 19. század közepéig vezeti végig Erdély és a magyar kulturális központ, Kolozsvár zenei fejlődését a kezdeti, egymástól elszigetelt szárnypróbálgatásoktól a szervezett, művelt társadalom igényévé váló európai szintű zenei élet megvalósulásáig.

Az erdélyi magyar városok közül a 18. század vége óta Kolozsvárott alakult ki a legfejlettebb zenekultúra. Kolozsvár, mely 1405 óta szabad királyi város, időről időre az erdélyi országgyűlések színhelye, az erdélyi főnemesség találkozóhelye. Érthető tehát, ha korán jelentkezett a magyar nyelvű színjátszás mellett a komolyzene megszólaltatásának igénye is. Az 1792-ben megalakult Erdélyi Magyar Nemes Színjátszó Társaság, azaz az első hivatásos magyar színtársulat a drámák mellett kezdettől fogva sok énekes játékot, buffo operát is színre hozott. A színtársulat működését az első két évtizedben azonban állandó anyagi gondok, szervezett zenekar, színházépület hiánya tették küzdelmessé. 1821-ben végre otthont kapott a színtársulat az ekkor megnyílt kőszínház, a Farkas utcai Kolozsvári Nemzeti Színház épületében, és az 1820-as évektől kezdve Heinisch József³ karnagy, Déryné Széppataki Róza (1793–1872) közreműködésével a Kolozsvári Nemzeti Színház az ország első operaszínpadává vált.

A nemzeti játékszín zenés előadásaival párhuzamosan a főúri házakban szintén élénk zenei élet fejlődött ki. A nyugati zenekultúrát jobbra idegen származású muzsikusok honosították meg. Közülük is később Ruzitska György (1790–1869)⁴ és a már említett Heinisch József játszottak a város zenei életében jelentős szerepet.

Az 1802-ben megalakult Societas Musicalis már kísérletet tett Kolozsvár helyi zenei erőinek az összefogására. Kezdeményezésüket 1819-ben majd a Kolozsvári Muzsikai Szorgalom Társaság⁵ teszi magáévá, és ez a zenei szervezet, valamint a belőle kialakult konzervatórium az elkövetkezendő évtizedek során más-más nevek alatt rendszeres és élénk hangversenyeket fejlesztettek ki. A Nemzeti Színház énekes színpadát állandóan új erővel gyarapították, zenekari tagokat neveltek a színház számára. Az 1830-as évek közepén e körben tűnik majd fel az ifjú Erkel Ferenc és Bartalus István zenetudós, akik Kolozsvár magyar szellemű légkörében alkotják meg a magyar zene európai távlatairól szóló programjukat.

Ezt az országos viszonylatban is nagyszerű fejlődést szakították félbe 1848/49 eseményei. Tanulmányunk Kolozsvár zenei életének tíz évét szeretné feleleveníteni 1856 és 1866 között, a Nemzeti Színház körül működő polgári zenei egyesületek és az iskolák zenei életének bemutatásával. Az indító 1856-os évet szükségszerűen indokolják a szabadságharc leverését követő időszak politikai, társadalmi és kulturális eseményei.

Az elbukott polgári forradalom és szabadságharc Erdélyben is a magyarországihoz hasonló önkényuralmi állapotokat teremtett. A dermedt politikai légkörben a szabadságharc előtti évek nagyszerű kulturális nekilendülése látszólag évekre megtorpant. A nemzeti gondolatot csak egy-egy hazafias polgár vagy főúr házában ápolták zártkörű

társas összejöveteleken. A Kolozsvári Nemzeti Színházban német színészek játszottak kezdetben, majd szigorú cenzúra ellenőrizte az újrainduló magyar műsorokat is.

A korabeli sajtótermékek száma és belső tartalma szintén sokat mond e korról. 1849 és 1852 között egyetlen magyar nyelvű lap jelent csak meg a városban, a *Kolozsvári Lap*, melynek legnagyobb részét a katonai kormányzat rendeletei és a haditörvényszék ítéletei töltötték ki. Népszerűtlensége miatt 1852 júliusában meg is szűnt. A szeptemberben induló új lap, a *Hetilap* politikával ugyan nem foglalkozott, mert csak így kerülhette ki az *Ausztriai birodalom – Hivatalos* rovatot, ezért elsősorban ipari, gazdasági és kereskedelmi jellegű volt, és csak később bővült ki tudományos, művészeti rovatokkal.⁶

1854-ben valamelyest enyhült az abszolutizmus nyomása. November 30-án a császár megszüntette az Erdélyben már több mint öt éve tartó önkényuralmi állapotokat. Ez még mindig kevés volt ugyan ahhoz, hogy politikai mozgalmak kezdődjenek, de lassan megindult az erdélyi társadalom gazdasági és kulturális önszerveződése, lassú magához térése.

A meginduló kulturális mozgalmak élére „Erdély Széchenyije”, gróf Mikó Imre (1805–1876) állt, aki az elnyomatás keserű éveiben megtalálta az egyetlen lehetséges és helyes utat a továbbhaladásra. Erdély szellemi felemelkedését tűzte ki célul, széles társadalmi bázisra támaszkodva a nemzeti művelődés minden ágában korszakos jelentőségű munkát végzett. Politikai hitvallása volt, hogy „a népnek valódi ereje szellemi és erkölcsi súlyában áll. [...] A benső erőben van az igazi hatalom...”⁷

Támogatásával 1856. március 31-én elindult a *Kolozsvári Közlöny*, mely rövid megszokásokkal 1856. október 1-ig, majd ekkortól 1873. szeptember 30-ig folyamatosan hetenként háromszor-négyszer jelent meg. Az erdélyi magyar politikai társadalom nemzeti küzdelmeinek fórumává alakítva a lapot, szerkesztőbizottságában és munkatársai között ott találjuk a gróf Mikó Imre politikáját magukévé tevő erdélyi tudósokat, írókat, politikusokat: Dózsa Dánielt,⁸ Gyergyai Ferencet,⁹ Halmágyi Sándort,¹⁰ Kriza Jánost,¹¹ Jakab Eleket,¹² Kőváry Lászlót,¹³ Sámi Lászlót,¹⁴ gróf Teleki Domokost.¹⁵ Az ő tudásuk, szellemi és erkölcsi tekintélyük volt az az aranyfedezet, amely a lap hitelét minden rovatában magas színvonalon biztosította.

Politikai, társadalmi, művészeti tudósításaik híven tükrözték a 19. század közepének ellentmondásokkal teli napjait. Izgalmas, amint végigkövethetjük az 1859–60. évi itáliai események nyomán fellángoló nemzeti lelkesedést, a nemzetiségeinkkel megkísérelt összefogást az alkotmányos élet biztosításáért vagy azt a hosszú küzdelmet, melynek eredményeképpen a kolozsvári országgyűlés 1866. decemberében ismét megszavazta, majd az 1867-es kiegyezés törvényre is emelte a Magyarországgal történő Uniót. Ennek a küzdelemnek a része, mintegy szimbolikus szellemi, zenei előkészítője volt Erkel *Bánk bánjának* 1866. február 27-ei kolozsvári nemzeti színházi bemutatója.¹⁶

A *Kolozsvári Közlöny* rendszeres művészeti hírei alapján végigkövethető, hogy a megváltozott történelmi légkörben a szellemi élet minden területén meginduló fejlődéssel párhuzamosan a kolozsvári zenei élet hogyan illeszkedett vissza a régi kereteibe. A keretek jórészt a régi maradtak, de a tartalom, a jelentés új tartalmak hordozójává vált. Ennek az új zenei arculatnak a kialakulását követjük végig az egykorú hírlapirodalom – elsősorban a *Kolozsvári Közlönynek* az Országos Széchényi Könyvtár Hírlap-tárában őrzött példányai – művészeti, zenei tudósításai alapján.

Polgári zeneigetek: a Kolozsvári Házi Zenekör

■ Kolozsvár zenei életének, az iskolák zenei szervezeteinek, a Nemzeti Színház közönségének, de működő zenei társulatának, szólistáinak, kórusának is alapja, a közönségigény formálója a Kolozsvári Házi Zenekör néven működő, részben hivatásos muzikusokból, részben műkedvelőkből álló, nyugat-európai mintákra, Musikverein jellegű egyesületi mintákra visszavezethető polgári zenei egyesület volt.

Egy választmányi felhívás szerint a zenekör – a Pesti Zenede 1840-es megalakulásához képest egy évvel később – 1841-ben alakult.

Kezdetben főúri mecénás állt a háttérben. „A zenészeti hajlam ápolása” céljából vasárnap délutánonként rendszeres, énekkel és szavalatokkal egybekötött hangversenyeket rendeztek a zenekedvelő főúr, Erdély egyik leggazdagabb arisztokrata családjából származó, művészetkedvelő gróf Bethlen Domokos (1810–1866) házában.¹⁷

A *Kolozsvári Közlöny* hasábjain a zenekör tevékenysége 1856 novemberétől van rendszeresen jelen. November 15-én figyelmeztetik „a zenészet barátait”, hogy már másnap, november 16-ától indulnak ismét a rendszeres hangversenyek, vasárnap délutánonként, 3 órai kezdettel.

Műsorokról, szereplőikről kezdetben ritkán és keveset írnak, a szereplők teljes neve helyett legtöbbször csak a nevek kezdőbetűit jelölik. A novemberi hirdetés után legközelebb 1857 januárjában hallunk róluk, beszámolva egy 1857. január 18-ai koncert-ről. Van zenekaruk, férfi kvartettjük és egy énekesnőjük: „Az előadás fénypontját a szellem és kellemdús Br. E. kisasszony szép éneke tevé...”, aki egy „ismert opera töredékét és egy népdalt” énekelt nagy sikerrel, írják. (A „Br. E.” kezdőbetűk minden bizonnyal a későbbiekben is többször előforduló Brencsán Eliz nevének kezdőbetűi lehettek.)¹⁸

1857-ben még két alkalommal emlékeztek meg a zenekör működéséről: áprilisban Gyulai Ferenc színtársulatának tagjai búcsúhangversenyén olvassunk arról, hogy a rendezvényen a helybeli zenekör tagjai is közreműködtek,¹⁹ majd a december 6-ai hangversenyéről tudósítanak úgy, mint amely színvonalával valószínűleg kiemelkedhetett a többi rendezvény közül. „Voltak igen meglepő magán és együttes előadások hegedű, fuvolya, zongora és más hangszernemekkel; Hoffmann egyik nyitánya sikerülten, emlékek Bellinitől hegedűvel elragadó szépséggel lőn előadva...” – A tudósító nem sajnálta a lelkesítő szavakat az estélyek népszerűsítésére: „ezek színházunk után a legelső élvezetes mulatkozás [!] alkalmaivá lenni vannak hivatva...”²⁰ A helyi sajtó kezdeti szórva-nyos hírei ellenére mégis bizonyosan léteztek. 1858. május 28-án a vezetőség úgy döntött, olvassuk, hogy a nyári hónapokban csak a hónap első vasárnapján rendeznek hangversenyt, valószínű tehát, hogy a nyári hónapok előtt és után a hangversenyek rendszeres időközökben, azaz vasárnaponként, és hetenkénti gyakorisággal követték egymást.²¹

Havi Mihály²² nemzeti színházi új társulata és az állandó operai előadások azután egyszerre felpozícionáltak a zenekör működését. A Nemzeti Színház 1858-as évadjától kezdve a *Kolozsvári Közlöny* többé-kevésbé folyamatosan beszámolt a zenekorról is. Jogosan, mert a Nemzeti Színház énekesei rendszeresen felléptek a zenekör estélyein, és fordítva: a későbbiekben egyre többször hallunk a közös „zenészeti, szavallati académiák”-ról a Nemzeti Színház színpadán. Hivatásos muzsikusként ugyan kevés volt közöttük, de nem egy műkedvelő valódi művészettel játszott hangszeren.

A zenekör egyik fő irányítója és szervezője a német vagy osztrák származású Gegenbauer József volt. Tudjuk, hogy egy magán-zeneiskola tulajdonosaként jelentékeny szereplője volt Kolozsvár 19. század közepi zenei életének. Életrajzi adatait mind ez ideig nem sikerült kikutatni, de a Brahms-szakirodalom számon tartja, hogy a nagy német kortárs 1870-es évekbeli erdélyi útja során egy bizonyos Gegenbauer nevű muzsikusként Brahms kolozsvári baráti köréhez tartozott. Egyik magyaros műve fenn is maradt a zeneszerző bécsi kottatárában.²³ Ő volt a társulat betanító karmestere, a hangversenyek állandó zongorakísérője.

Mátéfy Károly törvényszéki bírósági írásmegbíró volt az igazgatói poszt betöltője és a hangversenyek állandó szólóhegedűse. Muzikalitását, művészi játékát 1846-ban, amikor Kolozsvárról járt, maga Liszt Ferenc is elismerte: művészi körútjára a kolozsvári hegedűst is vívesen magával vitte volna. Alkalmilag Mátéfy is komponált.

A hangversenyek gyakori szereplője volt még Fröchlich (!) Vilmos és Dietrich Amádé fuvolista, Brencsán Eliz énekesnő és Gyulai Ludovika zongorista, akinek a hangszeres tudását széles körben elismerték.

A műsorok nagy részét a korabeli népszerű romantikus operák áriáiból, nyitányaiból, hangszeres átírataiból állították össze. Mellettük a magyar zenét a magyar népies műdal-irodalom kéziratos és nyomtatott gyűjteményekből jól ismerhető repertoárja képviselte. De lássunk egy jellemző korabeli műsort és a hozzá kapcsolódó műbírálatot. Az 1859. január 9-ei előadást a Nemzeti Színház tagjainak közreműködésével tartották meg.

„Házi zenekörünk zenerendét folyó hó 9-én kilencz műdarab képezte; [Verdi] *Nabukodonozor* dalmű nyitánya; vonósnégyes; magyar ábránd hegedűre; zongora-szóló; fuvola ábránd Briccialditól;²⁴ gordonka-szóló; magándal; szavallat [!]; s hatos [Verdi] *Attilából*.²⁵ A hegedűábrándot igazgató Mátéfy K[ároly] Úr kedves nyirettyűje játszá, fel-felviharzó tapstól megszagatva. A zongora-szólóban Káldy [Gyula]²⁶ úr, a fuvolában Fr[öschlich] úr, gordonkában Klominek úr aratának tetszést. Singer Róza k. a. ismét hallatá szép hangját, a lelkesült közönség kétszer daloltatá [...]. A vonósnégyes elmaradt. Czélszerű volna a zenerend megtartására több figyelmet fordítani²⁷ – feddik meg végül a szereplőket.

A politikai események hatása, 1859-ben Solferino, az uralkodóház francia–olasz háborúja nyomán támadt reménykedő hangulat új időket jósolt. A meghívott nemzeti színházi énekesek Erkel, Egressy Béni magyar „népdalait” énekeltek „a magyar szellemű dallamokat sóvárgó közönségnek”. Erkel *Hunyadijából*, Doppler Ferenc Pesten is rendkívül népszerű *Ilkájából* játszottak részleteket, és nem győzték hangsúlyozni, hogy az „egylet célja nemzeti zenénk emelése”.²⁸

1860 decemberében tisztújítást tartott a zenekör választmányja: az elnök Bodor Pál, a zeneigazgató Suck György lett²⁹ (írják még: Szuck). 1861 januárjában legközelebb hírről adták, hogy a vasárnap délutáni előadásokat délelőtt 11-re teszik át.³⁰ Ettől kezdve hosszú ideig nem találkozunk a zenekorról szóló hírekkel. Talán a *Közlöny*nél nem tudták kiosztani a vasárnap délelőtti matinék zenei referensének a szerepkörét?

A társulat eddigi előadóinak közreműködését azonban gyakran igénybe vették a külföldi társadalmi szervezetek, egyletek által szervezett jótékony célú hangversenyeken.

1861. május 30-án Gegenbauer rendezésében a helybeli honvédségélyző egylet javára tartottak jótékony célú hangversenyt. A műsor nagy részét magyar szerzők műveiből állították össze. Műsor:

1. Erkel *Báthori Mária* című dalművének nyitánya. 2. [Erkel] *Hunyadi László* nyitánya. 3. Erkel *Erzsébet* című dalművéből magándal, „énekli Szabóné úrasszony”. 4. Ábránd zongorán Székely Imrétől, játssza B. Bornemissza Zsuzsánna k. a. 5. [Egressy Béni] *Klapka induló*, kar, éneklük a helybeli műkedvelők. 6. Népdalok, éneklük Gyarmati Miklós úr, Pongrácz testvérek népzenekeara kísérete mellett [...] 8. Irgalom, négyes dal Rossinitől, zongorakíséret mellett éneklük: Grois Nándorné, Gruz Lajosné úrasszonyok, Brencsán Eliz és Nagy Ilka kisasszonyok. 9. Népdalok, zongorára átírta és előadja Gegenbauer úr, Pongrácz testvérek népzenekeara kísérete mellett. 10. [Egressy Béni] *Szózat*, éneklük az egész műkedvelői személyzet.³¹

Hosszabb szünet után a zenekör 1864-ben tűnik fel ismét a *Kolozsvári Közöly* hasábjain. A házi zenekör újjászervezésében nagy szerepet játszott Brassai Sámuel,³² aki 1859-től – Pestről Kolozsvárra éppen visszatérve – a Kolozsvári Unitárius Kollégium tanára lett. Brassai, aki kora elismert polihisztor volt, zeneileg is nagy szaktekintélynek számított. 1864-ben teljesen új alapokra fektette a zenekör működését, és a rendszeres nyilvános előadásokon kívül a hét egy bizonyos napjára rendszeres házimuzsikálást tűzött ki. Brassai nagy érdeme volt, írják róla, hogy „a muzsikálás, mely ezelőtt a főúri családoknak volt szórakozása, lassan súlypontját át tudta tolni a magasabb kultúrájú polgárságra (főhivatalnokok, egyetemi tanárok), majd onnan áttornászta magát a város kispolgári (kishivatalnokok, tanítók, kereskedők, iparosok) [rétegének] társadalmába”.³³

A műkedvelő muzsikások pár évvel ezelőtti névsora mostantól új nevekkel egészült ki: Markovác Khuna Mária és Vilma, Mosel Gizella, Grois Nándorné, Gruz Lajosné és dr. Szabó Józsefné – a korábbi hangversenyeken feltűnő arisztokrata hölgyek, gróf Teleki Domokosné, gróf Eszterházi Jánosné vagy báró Bánffy Albertné társaságában – már nyilvánvalóan a polgárság soraiból került ki.

A zenekör tagjai 1865. március 15-én, a csak titokban emlékeztető nemzeti ünnepen a helybeli unitárius lányiskola javára rendeztek műkedvelői hangversenyt. A műsor első részében a katonazenekar játszotta Verdi *Nabuccójának* nyitányát és Erkel *Válatzatok vadászkiirtre egy magyar dallam fölött* című művét.³⁴ – A hangverseny második részében a házi zenekör tagjai játszottak igényes műsort. A beszámoló részletesen tudósított az előadóról is: Weber *Oberon* című nyitányában tíz közreműködő volt. Az első hegedűn Mátéfy Károly és Hincz György, a második hegedűn Boér Gergely és

Straczinger József, brácsán Böhm János és Koncz Dániel, csellón Bodor Pál, nagybőgőn Geltch, klarinéton Dietrich Amádé és fuvalán Fröchlich voltak az előadók. A hangverseny legsikerültebb műsorszámát Mátéfy Károly és Boér Gergely közös előadásában Suppé³⁵ *Olaszthon köszöntése Magyarhonhoz* című alkalmi műve volt, két hegedűre zongorakísérettel. Negyedik műsorszámként Odry Lehel, a Nemzeti Színház kitűnő basszistája énekelt népdalokat. Az 1865. március 15-ei hangverseny befejező száma-ként *Erkel* – a Doppler testvérekkel közösen írt – *Erzsébet* című operájából énekelt egy „nagy kardalt” a műkedvelőkből összeállított vegyeskar, Stöger Béla vezényletével. – A kritikus a cikk végén kiemelte Brassai Sámuel kiváló érdemeit a hangverseny létrejöttében, „kit a zenekör méltóan választott meg elnökének”.³⁶

A későbbi hangversenyeken a műsor már kibővült *Beethoven* kamaraműveivel is, így 1866. november 25-én Beethoven Esz-dúr, december 30-án A-dúr vonósnégyesét tűzték műsorukra.³⁷ Első alkalommal Mosel Gizella (Vl. I), Straczinger József (Vl. II), Böhm János (Vla) és id. Bodor Pál (Vlc), másodsor Mátéfy Károly (Vl. I), dr. Hintz György (Vl. II), Böhm János (Vla) és id. Bodor Pál (Vlc) alkották a vonósnégyes tagjait.³⁸

A zenekör sokirányú élénk tevékenységét bizonyították az egyházi koncertek. Berecz Ede³⁹ egyházi karnagy vezetésével 1864 húsvétjától minden nagyobb egyházi ünnepen a város legjobb muzsikusaival a bevonásával hangversenyt tartottak. 1864. november 15-én egy plébános beiktatási ünnepélyén Joseph Haydn d-moll *Nelson misszióját* énekelték teljes zenekari kísérettel a város „jelesebb énekesei és énekesnői”.⁴⁰

A felejthetetlen zenei élmények közé tartozott a hírek szerint 1865 karácsonyán a piaristák templomában Haydn *Teremtés* című oratóriumának megszólaltatása a Nemzeti Színház énekes szólistái és Kolozsvár legjobb műkedvelő muzsikusaival és énekesei közreműködésével.⁴¹ Egy-egy ilyen rendkívüli felkészülést, nagy összefogást igénylő zenei rendezvényen felekezeti különbségek nélkül a város minden rendű-rangú társadalmi rétege képviseltette magát.

Összefoglalva: a házi zenekör a vizsgált évtizedben már létével betöltötte vállalt hivatását. 1870-ig⁴² Kolozsvár egyik legfontosabb zenei szellemi központja volt. Rendezvényein – a zenei műsorszámok közé iktatott alkalmi szavalatokkal – a zene mellett az irodalomnak is jelentős szerepet juttatott. Legfontosabb szerepe mégis az volt, hogy összefogta a helyi szellemi erőket, és színvonalas működésével a későbbiekben is Kolozsvár kulturális életének fontos, meghatározó tényezője maradt.

Zenei élet a kolozsvári iskolákban

■ A 19. század közepéig a konzervatórium és a különböző iskolák zenekarokat és énekkarokat tartottak fenn, és hangversenyeik a város zenei életének jellegzetes eseményei voltak. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc azután az iskolák zenei életét szintén hosszú időre félbeszakította.

A *kolozsvári konzervatórium* 1848 előtti hagyományai rendkívül szerteágazóak voltak. Az ország zenés színpadai számára kitűnő muzsikuskokat neveltek, a század 1860-as éveinek zeneértő törzsközönsége és műkedvelő gárdája szintén a régi konzervatórium tagjaiból került ki.

A *Kolozsvári Közlönyben* – Világos után – 1856 decemberében jelent meg az első részvényfelhívás a konzervatórium újraindítására. A minden bizonnal mintaként szolgáló és részvénytársasági formában működtetett bécsi Gesellschaft der Musikfreunde mintájára egy barátokból álló zenei társaság lehetne a konzervatórium alapja, gondolták, amikor „művészek és műkedvelők egyesültek egy teljes zenekar összeállítására a templomi és színházi zene emelése végett, hetenkénti gyakorlatokat tartva, a hol kezdő fiatal művészek is művelődést” nyerhettek.⁴³ A zenekar tagjainak nevét talán óvatosságból sem most, sem a későbbiekben nem adták közre, biztosak lehetünk azonban abban, hogy nem volt éles határvonal az egyes zeneegyletek tagjainak névsora és működése között.

1856 decemberéhez képest fél év elteltével, 1857 júniusában már komoly életjelt ad magáról a konzervatórium. 1857. június 9-én egy zenészeti estély műsorán „A conservatorium tagjai erős zenekart képezve Ruzicska ur karmesteri vezetésével Verdi

Nabucodonozorjából a nyitányt és Romberg⁴⁴ Verseny nyitányát sok precízióval” játszották.⁴⁵ Valószínű, hogy a „conservatorium tagjai” még nem magukat a növendékeket, hanem a felnőtt, patronáló zenekar tagjait jelenthették. 1857 novemberében újból megjelent egy rövid cikk a konzervatóriumról. Fő vonalaiban ismertették az intézet múltját és a jelen anyagi nehézségeit. A cikk szerint 70 tagból áll az a zenei egylet, mely az intézet megalakulását támogatta, és az említett zenekar most 24 tagú.⁴⁶ 1859. október 4-én kezdődött el a rendszeres zenetanítás a konzervatórium falai között: tanárai Kaczér Ferenc és Suck György voltak. Mindkét tanár a református főiskolán is tanított, és utóbbiról feljegyezték, hogy a neves gordonkaművész, Suck Róza nagybátyja. A tanítási nyelv a magyar volt,⁴⁷ a havi tandíj 40 krajcár, s a „szegény sorsú hajlammal bíró egyének ingyen taníthatnak”.⁴⁸

Az újralakult konzervatórium az első tanév záróvizsgáját 1860. június 27-én tartotta. A nyilvános „próbatét” műsorát nem közölték, a rendezvényből csak néhány kimagasló hegedűs növendék játékát emelték ki. A hegedű oktatása mellett azonban zongoratanítás bizonyára szintén lehetett. Az anyagi nehézségek jele, hogy a vagyonsokot megszólítva további támogatást kértek: „az itteni színház állandósulván s [hogy] mellette maradandó opera is lehessen, mulhatatlanul szükséges, hogy a zenei képességek a városban ne hiányozzanak”.⁴⁹

A konzervatórium elkövetkező évekbeli munkájáról csak töredékes sajtóadataink vannak. A konzervatórium alapját képező műkedvelő zenekar működése is akadózhatott, mert 1862 júliusában már egy „újonnan összeállandó” polgári zenekarról adnak hírt, mely első „egybegyűlését a kir. lyceumbeli mus. conservatorium terében” tartotta.⁵⁰

Biztató, hogy még 1862 decemberében a növendékek létszámának növekedése miatt a naponkénti tanórák számát háromról négyre emelték. Ezért a fenntartási költségek is tovább növekedtek: az eddigi 40 krajcár havi tandíjat kényszerűen 80 krajcárra emelték. Az intézmény fő célja továbbra is az, hogy a konzervatórium növendékei a színház zenekarának utánpótlását biztosítsák. Ez azonban csak részben sikerülhetett, mert hírek szerint a színházi zenekart 1866-ig a városban működő császári és királyi katonazenekar szolgáltatta. Egy kivételes, 1859. június 20-i, Doppler Ferenc *Ilka* című vígoperáját bemutató előadáson tudósítanak először arról, hogy a „zenekart műbarátok és a színház tagjai alkották”.⁵¹

A konzervatórium belső szervezetéről, diákjainak zenei tudásáról egyetlen tudósítás, műsor sem jelent meg a helyi sajtó hasábjain, s a vonatkozó szakirodalom sem foglalkozik a konzervatórium történetének ezzel az évtizedével. 1865. május 25-én a „conservatorium kitűnő tagjai” egy énekes misén vettek részt,⁵² 1865. június 29-i várható nyilvános vizsgájukról pedig szintén csak rövid említést tett a *Kolozsvári Közlöny*.⁵³ Olykor-olykor mégis kimozdulnak az intézmény falai közül: 1866-ban például egy majálison játszott a konzervatórium ének- és zenekara a többi iskolai zenekarral együtt a sétátéren.⁵⁴

Érdekes módon a Bécsből jött, kiválóan iskolázott zenemester, Ruzicska György munkásságáról, aki 1837-től – megszakításokkal ugyan, de 1869-ben bekövetkező haláláig a konzervatórium igazgatója volt, alig tesznek említést. 1861-ben egy rövid hír adja mindössze tudtunkra, hogy „Ruzicska György helybeli konzervatórium igazgató tiszteletére a Györgynap alkalmából a régi konzervatórium tagjai banquetet rendeztek”.⁵⁵

Amennyire ezt a tudósításokból hitelesen meg lehet ítélni, a konzervatórium, mely a város polgárságának önerejéből és áldozatkészségéből fenntartott zeneiskola volt, a korabeli tudósítások alapján nem volt a kolozsvári sajtó kedvence, és úgy tűnik, mint ha ebben az évtizedben kevesebb részt vállalt volna az ifjúság zenei neveléséből, mint a különböző egyházak fenntartásában működő, felekezeti iskolák nevelőtestületei. De így volt-e ez valójában?

A református főtanoda sorakozott fel leghamarabb a konzervatórium mögé az iskolai dalárda és a zenekar megszervezésével. A zenekar tervét még 1858-ban vetették fel, s a kezdeti nehézségek után hamarosan kitűnő zenekar és énekkar kapcsolódott be a város zenei életébe. Az iskola zenetanárai Botos István énekkarvezető, Szuk György zenekarve-

zető és Diószegi Mihály vonóshangszer-tanító voltak. A tanulók félévkor és az év végén tettek nyilvános „próbatéteken” rendszeresen tanúságot évközi munkájukról. Az intézetben a szegényebb sorsú növendékeket itt is ingyen tanítják, „sőt még hangjegyeket és hangszert is kapnak. A zenede és dalárda célja az egyházi énekeket, a magyar népdalokat, indulókat, himnuszokat, de leginkább a hangjegvismeretet terjeszteni.” Kezdetben a zenekart fúvós hangszerekből állították össze, az 1859–60-as tanév végi vizsgán 37 fúvós hangszeren játszották el Egressy Béni *Szózatát*, Verdi *Trubadúrjából* egy egyveleget és Erkel-(Doppler Ferenc)⁵⁶ *Hunyadi-indulóját*. Az énekkar műsorát nem közölték.⁵⁷

1858-tól 1862-ig a város szülötte, Gyulai Pál (1826–1909) irodalomtörténész, költő, író is az intézet tanárai közé csatlakozott. Irodalmi önképzőkört szervezett, melynek legtehetségesebb növendékei az iskolai dalárda és a zenekar közreműködésével a Nemzeti Színházban is felléptek közös „zene ének és szavalati akadémiákon”. 1863. március 9-i előadásukon Szuk György karnagy vezetésével Verdi *Nabucco* és Flotow *Márta* című operájának nyitányát játszotta a zenekar, Egressy Béni magyar népdalait énekelte az énekkar. Az irodalmi önképzőkör tagjai Gyulai előző évi irodalmi munkásságának a folytatásaként Arany János és Vörösmarty Mihály legszebb verseit szavalták. Az előadás zenei részéből a kritika utólag kiemelte a „jeles Flügelhornista”, Vincze Miklós jogász játékát.⁵⁸

1864-ben „vonóhangszerkart” szerveztek, repertoárjuk tovább gazdagodott a francia nagyopera szerzőinek, Herold és Auber operáinak népszerű részleteivel. Önálló rendezvényeiken kívül a város műkedvelői hangversenyein is részt vettek. Az intézet legtehetségesebb növendékei a már említett Vincze Miklós mellett Lukácsfi Ödön hegedűs és Takács Lajos zongorista.

1866. február 18-i félévi vizsgájukat a városi Redout-termében tartották.⁵⁹ A változatos program jól tükrözte a református tanintézet zenei szervezetét, legjobb erőit, Szuk György karnagy eredményes szervező munkáját. Műsoruk: „1./ Nyitány Flotow *Stradella* című dalművéből, előadja a vonóhangszerkar. 2./ Ima Struth-tól, zenekar-kísérettel előadja az énekkar. 3./ Ábránd, Meyerbeernek: *Hugenották* című dalművéből, zongorakísérettel flügelhornon játssza Incze Dániel. 4./ Szavalat. 5./ Quintetto e finale Bellininek *Alvajáró* című dalművéből, előadja a fúvóhangszerkar. 6./ Egyveleg Bellininek *Norma* című dalművéből, zongorakísérettel játssza Lukácsfi Ödön. Ünnepi és mennyegzői dal Wagner R. *Lohengrin* című dalművéből zongorára Lisztől, játssza Takács Lajos. 8./ Studentlust keringő Strausstól, előadja a vonóhangszerkar. 9./ Notturmo Meyerbeer *Ördög Róbert* című dalművéből Rummeltől, zongora kísérettel játssza Kónya László. 10./ Nefelejcs gyöngyök, csárdás Berecz Edétől, előadja a fúvóhangszerkar. 11./ Népdalok. 12./ Indulók.”⁶⁰

Ebben a műsorban semmi nem utal a résztvevők egyházi-felekezeti kötődésére: „világi” műsört játszanak itt el a szereplők a kolozsvári polgárság városi vígadójában. Külön érdekessé teszi a programot Liszt Ferenc technikailag is rendkívül igényes *Wagner zongoraparafrázisa*. Noha Wagner *Tannhäuser*-nyitánya már szerepelt egy-egy korábbi hangverseny műsorán (1858. március 28-án, 1859. január 2-án), a szerző Wagner nevét eddig nem említették. Újdonság, hogy most már szólnak is róla, sőt a hangadó Wagner-ellenes bécsi zenei körökkel szemben a pesti *Zenészeti Lapokhoz* hasonlóan szinte propagálják a német a zeneszerző-óriás és az átíró Liszt Ferenc nevét.

A hangversenyeken, ünnepi vizsgákon kívül a *református főtanoda* majálisai, fáklyás zenéi, gyászzenéi szintén Kolozsvár mindennapi életének megszokott hangkulisszái közé tartoztak.

A *Római Katolikus Főgymnázium* az 1863/64-es tanévben vezette be a rendszeres zenetanítást. A gimnázium 1863/64. évi értesítője egy 128 tagú 4 szőlamból álló fiúkörust mutatott ki a tanév végén. A dalárda célja „a főgymnáziumi ifjúság műénekbeni képzése és e mellett ünnepélyes alkalomkor az isteni tisztelet emelése”.⁶¹

A dalárda vezetését Berecz Ede, a házi zenekörnél is már feltűnt egyházi karnagy és zeneszerző vállalta el, és rövid időn belül nagy sikereket ért el. 1864-ben a júniusi vizsgán a dalárda mellett már egy 15 tagú vonószzenekar is közreműködött. Tagjai közül Straczinger József és Trandafir Miklós a házi zenekör műkedvelői előadásain is gyakran részt vett. Műsoraikban francia tájékozódásuk tűnik fel elsőként, amikor 1866.

júniusi záróünnepélyükön, Verdi és Erkel operarészletei mellett Boieldieu⁶² *Fehér nő* és Gounod *Faust* című operájának egy-egy részletét is előadták.⁶³

Az *Unitárius kollégium* zenei vizsgáiról 1864 februárjától kezdődően számoltak be időről időre a *Kolozsvári Közlöny* lapjain. Dr. Gál Kelemen *A kolozsvári unitárius kollégium története* (Kolozsvár, 1935) című könyvében vázolta fel az egyházi és a „műének”-tanítás nehézségeit az intézetben. Meg-megújuló kísérletek után 1861-ben a „harmónia” tanítását a kántorra bízta, és nyolc tanulóat választottak ki kifejezetten orgonatanulásra, akiket a konzervatóriumban Ruzicska György tanított.

Az unitáriusok 1864. január 31-én tartott próbahangversenyén az iskolai énekkart Stöger Béla vezényelte, és ő volt az, aki zongoristaként Boér Gergely és Zsigmond Ákos hegedűjátékát is kísérte, betanította. Ez a három szereplő a további iskolai hangversenyeken is rendre feltűnik szólistaként. Programjaikon érdekes módon a könnyed, szórakoztató zene is megjelenik: Kreutzer *Granadai éji tanya*,⁶⁴ Balfe⁶⁵ *Négy Haymonfi* és Offenbach⁶⁶ operettjeinek egy-egy részlete ugyanis szintén felhangzik egy-egy összeállításukon.

Összefoglalóan elmondható, hogy a konzervatórium, a református főtanoda, a katolikus gimnázium és az unitárius kollégium fejlett zeneoktatására építve a kolozsvári zenei oktatás igen magas színvonalra adta azt az inspiráló hátteret, mely kinevelte azt a kifinomult zenei kultúrájú kolozsvári közönséget, mely a város zenei életének színvonalát tájékozottságával, európai színvonalú igényeivel az erdélyi magyar városok zenei központjává tette.

1866. február 27-én Erkel Ferenc *Bánk bánjának* nagy sikerű kolozsvári nemzeti színházi bemutatója mindennél ékeőbb bizonyíték volt erre. Follinus János igazgató színtársulata a nemzeti ügyszó méltó legjobb erőivel (Melinda: Fehérváry Mari, Bánk bán: Dalfy Lőrinc, Gertrud: Kocsis Irma, Tiborc: Odry Lehel) szólaltatta meg a darabot, mintegy „záróakkordként”, a két hónappal korábban, 1865. november 26-tól december 25-ig tartó kolozsvári országgyűlés után.

Erkel Ferenc Katona József drámája nyomán, Egressy Béni szövegére komponált, elsőként 1861. március 9-én Pesten bemutatott zenedrámája – a zeneszerző újabb zenei javításai – Kolozsvárott kapta meg a végső, hiteles formáját. Abban a városban, mely a drámát író Katona Józsefnek csakúgy, mint a librettót szerző Egressy Béniének és Erkel Ferencnek is ifjúkorában az eszmei bölcsője volt. Amint a *Korunk* 1866. március 4-i számának egykori tárcaírója írta, a közönség az Erkel-műben „a tiszta magyar opera” megteremtését ünnepelte. „A magyar opera tere Erkelen kezdődik, és ott is végződik” – írták elragadtatással. Katona–Egressy–Erkel műve 1866-ban Kolozsvárott hazaérkezett.

■ JEGYZETEK

1. A tanulmány itt közölt bevezetése és egyik fejezete – *A Kolozsvári Nemzeti Színház zenés darabjai, 1856–1866* – címmel megjelent: *Erkel Ferencről és koráról*. In: *Magyar zenetörténeti tanulmányok*. Szerk. Bónis Ferenc. Püski Kiadó, Bp., 1995. 103–121. – Eredeti címe: *Kolozsvár zenei élete az 1865–66-iki erdélyi országgyűlés előtt a helybeli sajtó tükrében*. (Zenetudományi szakos felvételi dolgozat) Bp., 1969.
2. Bartha Dénes: *Erdély zenetörténete*. Hungária ny., Bp., 1936. 52.
3. Heinisch József (?–1840), feltehetően osztrák születésű, Magyarországon működő zeneszerző és karmester. Szabolcsi Bence szerint fiatalabb éveiben Beethovennel is kapcsolatba került. 1812 körül már Kolozsvárott, a gróf Bethlen családnál volt házitanító, 1824–30 között a kolozsvári színtársulat karmestere. 1830–36 között a Kassai Színház zenekarát vezette, végül a pesti Nemzeti Színház másodkarmestere lett. Fő műve: *Mátyás király választatása*, eredeti nemzeti daljáték 3 felv. (bem. 1834. dec. 15. Várszínház).
4. Kolozsvárott az eredetileg Georg Ruzitskaként (1790–1869) született bécsi muzsikusként a helybeli sajtó a század közepén már következetesen magyarosan, Ruzicska Györgyként írja. Bécsi zenei tanulmányok után 1810-ben került házitanítóként báró Bánffy János Kolozs megyei birtokára. 1819-től tevékeny részt vállalt Kolozsvár zenei életének fellendítésében. A fiatal Erkel Ferenc jó barátja. A Nemzeti Könyvtár Zeneműtárába került, mintegy 50 jelzetből álló kéziratgyűjteményében számos magyaros mű van, köztük 1848-ból a *Talpra magyar*, Petőfi szövegére, énekkarra és zenekarra. T. k. énektankönyvet is írt a kolozsvári r. k. gimnázium növendékei számára. Lásd Lavotta Rezső: *Zenei kéziratok*. II. Kézírtos zeneművek. Bp., 1940. 165–172.
5. A két világháború között megjelent Szabolcsi Bence – Tóth Aladár-féle kétkötetes *Zenei lexikon* (1930–31) igen jellemzően nem Kolozsvárnál, hanem német mintára az első értelmes főnévnl, „Szorgalom Társaság Muzsikái, kolozsvári” címszó alatt foglalja össze a város 19. századi, szabadságharc

- előtti zenetörténetét. Ugyanezt a mintegy 30 soros szócikket veszi majd át 1965-ben a Bartha Dénes-féle *Zenei lexikon* is.
6. Kristóf György: *Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában*. Kvár, 1929. 18.
  7. T. Szabó István: *Erdély szellemi századai*. München, 1956. 106.
  8. Dózsza Dániel (1821–1889), író, költő, újságíró. 1849-ben a magyar belügyminisztérium titkára, 1859-től a *Kolozsvári Közlöny* főszerkesztője, 1867-ben a pesti országgyűlésen Marosvásárhely Deák-párti képviselője.
  9. Gyergyai Ferenc (1799–1874), ügyvéd, politikus, a Kolozsvári Nemzeti Színháznál színházi mindezenes, énekes, librettók fordítója. 1848-ban Kolozsvár képviselője a pesti országgyűlésen. Életútját az 1870-es években Kolozsvár királyi bírájaként fejezte be. Nagy valószínűséggel ő volt a *Kolozsvári Közlöny* legtöbb zenei híradásának szerzője.
  10. Halmágyi Sándor (1832–1917), bíró, költő, újságíró. 1848-ban Bem táborában harcolt. Világos után visszavonult, majd a 60-as évek egyik legfoglalkoztatottabb újságírója lett. A *Pesti Napló*, Arany János lapjai (*Szépirodalmi Figyelő*, *Koszorú*), majd 1862–69 között a *Kolozsvári Közlöny* főszerkesztője volt.
  11. Kriza János (1811–1875), néprajzkutató, költő, műfordító, unitárius püspök, a MTA tagja.
  12. Jakab Elek (1820–1897), történész, levéltáros, jogász, a szabadságharc alatt Bem seregében szolgált, orosz fogságba esett, majd kiszabadulva gróf Mikó Imre titkáráként 1856 után tevékenyen vett részt Kolozsvár közéletében. Később a MTA tagja, a Magyar Országos Levéltár és a MTA Kézirattár főszerkesztője.
  13. Kóváry László (1819–1907), történész, statisztikus, a MTA tagja. 1848/49 küzdelmeiben újságíróként, haditudósítóiaként vett részt. A 60-as években Deák-párti politikus, unitárius kolozsvári főfelügyelő, a *Kolozsvári Közlöny* munkatársa.
  14. Sági László (1817–1881), református főiskolai tanár, a reformkor és 1848/49 küzdelmeiben Wesselényi, Kossuth bizalmi embere. Hírnapi álneve: Amicus.
  15. Gróf Teleki Domokos (1810–1876), nagy formátumú erdélyi politikus, jogász, a magyar országgyűlés szabadelvű követe, a MTA tiszteleti tagja, a Teleki Téka és az Erdélyi Múzeum főszerkesztője.
  16. A kolozsvári bemutató partitúrája, játszóanyagai, mint a zeneszerző életében utólagra jóváhagyott autentikus végső verzió definitív forrásai az *Erkel Összkiadás* fő forrásává váltak. Lásd Erkel Ferenc: *Bánk bán*. Opera három felvonásban. Közreadta és bevezette Dolinszky Miklós. Erkel Ferenc *Operái* 3. Közreadja a MTA Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár. Főszerkesztő Tallián Tibor, Rózsavölgyi, Bp., 2009.
  17. Kolozsvári Közlöny (a továbbiakban rövidítése KK) 1856. dec. 16. 157. sz.
  18. KK 1857. jan. 22. 33. sz.
  19. KK 1857. ápr. 21. 60. sz.
  20. KK 1857. dec. 10. 159. sz.
  21. KK 1858. jún. 13. 47. sz.
  22. Havi Mihály (1810–1864), magyar énekes színész, műfordító, színigazgató, lapszerkesztő, a 19. századi magyar énekes színház jeles képviselője: 1859-től a kolozsvári Farkas utcai színház vezetője volt.
  23. Lásd Szőnyiné Szerző Katalin: *Appendix. Johannes Brahms hungarica kottatára a Gesellschaft der Musikfreunde bécsi archívumában*. Parlando 2017. 6. sz. 30. sz. Gegenbauer Brahmsnak ajánlott, magyar népdalokra készített átírtat, Op. 10. Bécs, C. A. Spina
  24. Giulio Briccialdi (1818–1881), minden idők egyik legnagyobb fuvalavirtuóza, olasz zeneszerző és hangszerének technikai megújítója.
  25. Giuseppe Verdi (1813–1901) magyarországi recepciótörténetének érdekes adata a két Verdi-részletet is tartalmazó, a zeneszerző 1850-es éveinek terméséből válogató műsor. A *Nabucco* nyitánya (ősbemutató: 1842), valamint a hunok Attila királyáról szóló Verdi-opera egyik nagy együttese (*Attila*, ősbemutató: 1846) Kolozsvárott igen érdekes és önálló úton járó helyi repertoárépítés egykorú jele. (Ezeket a Verdi-operákat Magyarországon már csak a 20. század magyar operaszínpada tűzte teljes terjedelmükben a műsorára. 1947-ben a *Nabuccót*, 1972-ben az *Attilát*.)
  26. Káldy Gyula (1838–1901), karmester, zeneakadémiai tanár. 1858–1866 között a Kolozsvári Színház karmestere, 1881–88 között az Operaház főrendezője, 1894-től a Zeneakadémia tanára, 1895–1900 között az Operaház igazgatója volt. Nevét Szabolcsi szerint kuruc kori zenei emlékek gyűjtésével tette ismertté.
  27. KK 1859. jan. 16. 5. sz.
  28. KK 1859. dec. 13. 34. sz.
  29. KK 1860. dec. 7. 108. sz.
  30. KK 1861. jan. 13. 8. sz.
  31. KK 1861. máj. 30. 84. sz.
  32. Brassai Sámuel (1797–1897), nyelvész, filozófus, természettudós, 1837-től az MTA tagja.
  33. Lakatos István: *Brassai Sámuel és a muzsika*. Kvár, 1941. 27. o.
  34. Legány Dezső 1975-ben megjelent Erkel-műjegyzéke – *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük* – ezt a kolozsvári adatot a 8. jegyzékszámú (*Adagio Bartay Endre „Csel” című operájából vett témára c. kürtre és zongorára írt*) 1838-as Erkel-művel hozza legnagyobb valószínűséggel kapcsolatba, de nem zárja ki azt sem, hogy „eddig ismeretlen Erkel-mű ez”.
  35. Franz von Suppé (1819–1895) osztrák zeneszerző, karmester, több mint 200 színpadi mű, főleg operettek népszerű szerzője.
  36. KK 1865. márc. 15. 31. sz.; uo. 1865. márc. 18. 33. sz.
  37. Mivel a jelzett művek opusszám nélküli adatok, és Beethovennek két Esz-dúr vonósnygyese is van, nem tudni, az Op. 74. No. 10, vagy az Op. 127. No. 12-es mű szólalt-e meg a koncerten. Az A-dúr vonósnygyes egyértelműen azonosítható Beethoven Op. 18. No. 5. A-dúr vonósnygyesével.

38. KK 1866. nov. 25. 139. sz.; lásd még uo.1866. dec. 30. 153. sz.
39. Berecz Ede (1839–?), zenetanár, orgonista, zeneszerző Kolozsvárott, 1867 után a zenekör igazgatója, 1884-től a Zenetanárok Országos Egyesületének elnöke.
40. KK 1864. nov. 15. 135. sz.
41. KK 1865. dec. 23. 151. sz.
42. Lakatos István szíves közlése.
43. KK 1856. dec. 13. 22. sz.
44. Romberg műve két nevezetes, egymással is rokon zenész alkotása is lehetett: Andreasz (1767–1821), aki a Haydn–Mozart stílus népszerű németországi zeneszerzője volt, vagy Bernhardt (1767–1841), aki csellista és híres berlini udvari karmester volt.
45. KK 1857. jún. 11. 81. sz.
46. KK 1857. nov. 8. 145. sz.
47. Vesd össze a magyar tanítási nyelv primátusának jelentőségét az 1875-ben megalakuló fővárosi Magyar Királyi Zeneakadémia kezdeti nehézségeivel, ahol a tanítási nyelv döntően a német volt.
48. KK 1859. okt. 6. 105. sz.
49. KK 1860. júl. 1. 53. sz.
50. KK 1862. júl. 31. 104. sz. – A Királyi lyceum a Kolozsvárott 1579-ben Báthory István által alapított tanintézmény, mely a Farkas utcában működött. 1776-ban egyetemi rangban jogi és orvosi fakultás is volt a falai között. 1850-től főgimnázium, és ez az épület ad majd helyet a konzervatóriumnak is.
51. KK 1859. jún. 26. 62. sz.
52. KK 1865. máj. 27. 62. sz.
53. KK 1865. jún. 24. 73. sz.
54. KK 1866. máj. 2. 51. sz.
55. KK 1861. ápr. 28. 67. sz.
56. Az újabb Doppler Ferencre vonatkozó kutatások alapján úgy tudjuk, hogy Erkel motívumaiból 1848-ban Doppler Ferenc állította össze a *Hunyadi induló* zenéjét. (Doppler Ferenc naplója nyomán Ney Klára szíves közlése.)
57. KK 1860. jún. 28. 52. sz.
58. KK 1863. márc. 12. 31. sz.
59. A Kolozsvári Közlöny 1866-os évfolyama 1969-ben, a kutatás időpontjában nem volt elérhető az OSZK Hírlaptárában. Ezért helyette az egykorú Korunk c. szabadelvű és közgazdászati lap zenei híradásait vettük át 1866-ból.
60. Korunk 1866. febr. 18. 21. sz.
61. Jelentés a kolozsvári rom. kathol. főgymnaziumi dalárdáról az 1863/64. tanév végén. Gármány ny., Kvár, 1864.
62. François Adrien Boieldieu (1775–1834), francia zeneszerző 1825-ben komponálta *La dame blanche* c. operáját. Behízelgő melódika, friss invenció jellemezte. – Charles François Gounod (1818–1893), francia zeneszerző, 1859-ben bemutatott Faust c. operájával „a francia zeneélet koronázatlan fejedelme lett” (Szabolcsi).
63. Korunk 1866. jún. 8. 66. sz.
64. Conradin Kreutzer (1780–1849), német zeneszerző, karmester, oboista. 1834-ben Bécsben bemutatott operája (*Das Nachtlager in Granada*) síma, behízelgő melodikájával (Szabolcsi) 1864-ben még népszerű mű volt Kolozsvárott.
65. Michael William Balfe (1808–1870), olasz iskolázottságú ír zeneszerző, mintegy 30 opera, 250 dal népszerű komponistája. *Les quatre fils Aymon* című, 1844-ben Párizsban bemutatott vígoperáját *Négy Haymonfi* címmel 1845-től játszották a magyar színpadokon.
66. Offenbach, Jacques (1819–1880), kiváló francia operettkomponista.